

Sateenkaariväestö ja sosioekonomiset erot

Johanna Pakkanen 2023

1. Aluksi

Tämän selvityksen tavoitteena on vastata kysymykseen, mitä tiedämme sateenkaariväestön¹ sosioekonomisista eroista ja eriarvoisuudesta Suomessa. Selvitys sisältää myös Setan vaikuttamistyön näkökulmasta laaditut suositukset. Keskeinen osa selvitystä on sen hahmottaminen, missä on suurin tutkimustiedon katve ja mistä tulisi saada kiireellisimmin lisää tutkimusta. Tässä selvityksessä ei käsitellä laajemmin lapsia ja nuoria koskevaa tietoa, koska aiheesta on koottu oma erillinen osuus. Selvityksen on Seta ry:lle laatinut filosofian lisensiaatti Johanna Pakkanen.²

Tutkimustieto on tärkeä taustoittaja oikeasuuntaisille poliittisille toimille ja syrjinnän vastaiselle työlle. Kun valtio on sitoutunut tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseen, sen tulee myös toteuttaa tutkimusta, jonka pohjalta näitä arvoja voi toteuttaa tehokkaasti. Tämä ei tällä hetkellä toteudu Suomessa sateenkaariväestön kohdalla. Myös uusilla hyvinvointialueilla on tavoitteena tehdä tietopohjaista strategiatyötä. Sen toteuttamiseksi on huomioitava kattavasti tutkimuksessa myös sateenkaariväestö. Tutkittu tieto sosioekonomisista eroista tukee taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien (TSS-oikeudet) toteuttamista.

Sosioekonomisella asemalla tarkoitetaan yksilön sosiaalista ja taloudellista asemaa yhteiskunnassa. Sosioekonomisilla eroilla ja eriarvoisuudella viitataan tulo- ja varallisuuseroihin, asumistason eroihin, koulutus- ja työelämäaseman eroihin, niihin kytkeytyviin terveyseroihin sekä huono-osaisuuden ylisukupolvisuuteen, ”periytyvyyteen”.³ Sosioekonomisilla eroilla on yhteys myös poliittiseen osallistumiseen ja muuhun osallisuuteen.

Sateenkaariväestön sosioekonomisten erojen tarkasteleminen on osa **intersektionaalista lähestymistapaa**. Intersektionaalisuus viittaa erilaisten valta-asemien samanaikaisuuteen, mitä on kuvattu risteyksinä⁴. Risteyksien tarkastelu tuo esiin sitä, kuinka eri kategoriat kohtaavat ja vaikuttavat toisiinsa, kuinka ne määrittävät yksilöitä sekä rakentavat hierarkioita ryhmien välille. Yksilön asemaan, mahdollisuuksiin sekä kulttuuriin käsitteisiin vaikuttavat samanaikaisesti monet tekijät kuten ikä, seksuaalinen suuntautuminen, sukupuoli, ihonväri, uskonto, koulutus, varallisuus, kansallisuus tai sen puuttuminen sekä vammaisuus tai vammaisuus.⁵ Selvityksessä nostetaan esiin joitakin tulevan tutkimustoiminnan kannalta kiinnostavia risteäviä eroja, vaikka saatavilla ei vielä olisikaan tietoa sosioekonomisista eroista.

On mahdollista, että saman henkilön kohdalla toteutuu syrjintää useammasta eri syystä samanaikaisesti: esimerkiksi sateenkaariväestöön kuulumisesta ja vammaisuudesta tai etniseen tai uskonnolliseen vähemmistöön kuulumisesta. Tällöin puhutaan **moniperustaisesta syrjinnästä**. Oikeusministeriön selvityksessä useampaan vähemmistöön kuuluneista erityisesti toistuvia arkipäivän syrjintätilanteita kokivat tummaihoiset transihmiset. Ei-heteroseksuaalisuus puolestaan voi olla erityisen hankalaa uskonnolliseen tai etniseen vähemmistöön

kuuluville, erityisesti silloin kun näiden ryhmien välillä on jännitteinen suhde. Moniperustainen syrjintä aiheuttaa toistuvaa ulossulkemisen kokemusta.⁶ Sateenkaariväestön risteävien erojen yhteyksiä sosioekonomiseen asemaan on valitettavasti tutkittu hyvin vähän.

Sateenkaari-ihmisten TSS-oikeudet

Taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet (TSS-oikeudet)⁴ tarkoittavat niitä sosiaalisia ja taloudellisia edellytyksiä, joilla turvataan oikeus ihmisarvoiseen elämään. TSS-oikeudet tarkoittavat käytännössä mm. työhön, sosiaaliturvaan, terveydenhuoltoon, koulutukseen sekä asumiseen, ruokaan ja veteen liittyviä oikeuksia. Suomen perustuslaki turvaa perusoikeuksia (esim. PL § 16, 18, 19). Kansainvälisesti TSS-oikeuksia turvataan seuraavilla ihmisoikeussopimuksilla, joihin myös Suomi on sitoutunut:

- YK: Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (1966)
- Euroopan neuvosto: Uudistettu Euroopan sosiaalinen peruskirja (2002, alkuperäinen, 1961)
- Yogyakartan periaatteet sekä Yogyakartan periaatteet + 10 ovat ihmisoikeusasiantuntijoiden laatima asiakirja siitä, miten sateenkaari-ihmisten ihmisoikeudet turvattaisiin nykyisessä ihmisoikeusjärjestelmässä. Suomi on sitoutunut edistämään Yogyakartan periaatteita. Niissä tunnustetaan useita taloudellisiin, sosiaalisiin ja sivistyksellisiin oikeuksiin liittyviä periaatteita. Mm. oikeus työhön, oikeus sosiaaliturvaan ja muuhun sosiaaliseen suojeeluun, oikeus riittävään elintasoon ja asumistasoon, oikeus koulutukseen, oikeus korkeimpaan saavutettavaan terveyden tasoon, oikeus osallistua sivistyselämään sekä oikeus suojaan köyhyydeltä. Periaatteet sisältävät konkreettisia toimitasuosituksia periaatteiden turvaamiseksi.
- Euroopan ministerikomitean suosituksessa (CM/Rec 2010/5) jäsenvaltioille toimista seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin perustuva syrjintää vastaan sisältää suosituksia myös TSS-oikeuksien toteutukseksi suoraan niin työhön, terveyteen, koulutukseen kuin asumiseen liittyen.
- YK:n seksuaaliseen suuntautumiseen, sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun perustuvan syrjinnän itsenäinen asiantuntija on kiinnittänyt huomiota haasteisiin, joita sateenkaari-ihmiset kokevat koulutuksen, työelämän, terveyden ja asumisen osalta. Asiantuntija suosittelee, että jäsenvaltiot mm. valtavirtaistavat sateenkaari-ihmisiä koskevat näkökulmat osaksi terveyttä, koulutusta, asumista, köyhyyden vähentämistä, ruokaturvallisuutta ja oikeuksiin pääsyyn liittyviin toimiin. Itsenäinen asiantuntija korostaa, että TSS-oikeuksien turvaamiseksi on huomioitava risteävä erot, jotka muodostuvat seksuaalisen suuntautumisen, sukupuoli-identiteetin ja mm. sukupuolen ilmaisuun sekä iän, sukupuolen, vammaisuuden, turvapaikka-aseman tai maahanmuuttotaustan yhdistelmästä.

2. Taloudellinen asema

Taloudelliseen asemaan vaikuttavat palkkatulot, tulonsiirrot, omaisuustulot sekä varallisuus. Suomessa ei ole saatavilla tietoa sateenkaariväestön tuloista, tulonsiirroista tai varallisuudesta. Suomessa ei tietosuojasysteemit kerätä rekisteritietoa henkilön kuulumisesta seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön. Tilastokeskuksen tulonjakotilasto ja varallisuustutkimus perustuvat rekisteritietoihin. Samaa sukupuolta olevien avioliitot ovat kuitenkin saatavissa rekisteritietona, samoin rekisteröity parisuhde.

Tilastokeskus tarkastelee varallisuutta kotitalouskohtaisesti. Tietoja ei kuitenkaan toimiteta niin, että saman ja eri sukupuolen kanssa avioliitossa oleminen olisi eritelty. Avioliiton kohdalla on huomioitava, että se on ollut vain vähän aikaa avoinna samaa sukupuolta oleville pareille: avioliito vuodesta 2017 ja rekisteröity parisuhde vuodesta 2002. Avioliiton solmimisen ja sen solmimatta jättämisen syyt voivat sateenkaari-ihmisillä osin olla erilaisia kuin muulla väestöllä⁷. Nais- ja miesparit solmivat myös avioliittoja eri määriin: naisparit yli kaksi kertaa useammin⁸. Naispareilla on merkittävästi enemmän lapsia kuin miespareilla. Avioliitto on edellytyksenä mm. perheen sisäiselle adoptiolle, mikä kannustaa avioliiton solmimiseen lapsiperheissä.

Varallisuuden kertymisessä keskeistä on peritty omaisuus. Sateenkaari-ihmisten saamista perinnöistä ei ole tutkimusta. Ei ole tiedossa, tuottavatko sateenkaariväestöllä mahdolliset perhesuhteiden katkeamiset lapsuudenperheeseen myös taloudellista eriarvoisuutta ja missä määrin.

Antu Sorainen on selvittänyt perintölainsäädännön ongelmia sateenkaariväestön jättämien perintöjen näkökulmasta. Nykyisessä perintö- ja lahjaverolaissa perilliset on jaettu kahteen eri kategoriaan. Ensimmäiseen luokkaan, jonka perintöveroaste on huomattavasti toista luokkaa matalampi, luetaan lähisukulaiset. ”Lähisukulaisuus” määrittyy kuitenkin heteronormatiivisesti ja biologisesti. **Monivanhempaiset sateenkaariperheet** eivät näyttäyty perheenä tästä näkökulmasta ja niinpä lapset joutuvat usein keskenään eriarvoiseen asemaan. Myöskään perimisen kannalta olennainen isovanhemmuus ei näissä perheissä tule useinkaan juridisesti näkyväksi. Suomessa sateenkaariperheiden juridinen asema on turvattu pitkälti parisuhteen ja kahden vanhemman mallin kautta (Suomessa on kahden vanhemman maksimi lainsäädännössä).⁹ Lisäksi sateenkaarikulttuurissa ilmenevät **perheen kaltaiset tiiviit ystäväverkot** eivät ole juridisesti määriteltävissä lähi-suhteiksi, vaikka käytännössä kyse voi siis olla perheen kaltaisesta järjestelystä¹⁰.

Suomesta puuttuu tutkimustieto **köyhyyden esiintyvyydestä** sateenkaariväestön keskuudessa. Köyhyydestä tarvittaisiin välttämättä tutkimusta, jonka myötä olisi mahdollista eritellä taustatekijöitä sekä suunnitella tarpeellisia politiikkatoimia.

Suosituks

- Tilastokeskus julkaisee tietoja samaa sukupuolta olevien avioparien varallisuudesta muun varallisuustutkimuksen yhteydessä.
- Seta ajaa perintölainsäädännön uudistusta, jossa nykyinen biologista ja juridista sukulaisuutta korostava perintökaari korvautuu järjestelmällä, jossa tosiasialliset läheisten verkostot voidaan lukea mukaan ensimmäisen, matalamman veroasteen kategoriaan.

- Hallituskaudella 2023- laaditaan ja otetaan käyttöön sateenkaaripoliittinen ohjelma.¹¹
- Toteutetaan sateenkaaripoliittisen ohjelman yhteydessä sateenkaareva köyhyys -tutkimushanke, jossa huomioidaan risteävät erot, ottaen huomioon elämänkulun näkökulma, lainsäädännön muutokset sekä yksinasuvat ja eläkeläiset.

3. Perheet ja perheellistyminen

Perheoikeuksien hitaan etenemisen vuoksi nykyisistä lapsiperheistä monet ovat jääneet perheen alkuvaiheessa **vaille osasta lapsiperheiden perhe-etuuksia ja tulonsiirtoja**. Apilaperheiden kohdalla osa vanhemmista jää edelleen vaille osasta perhe-etuuksia kahden vanhemman maksimin vuoksi. Valtaosa olemassa olevista hedelmöityshoidoilla alkunsa saaneista lapsista on saatettu alkuun **kalliilla yksityisklinikoilla** (lapsettomuusklinikat), koska julkisen puolen palvelut ovat auneet heille vasta vuodenvaihteessa 2019–2020. Tämä on tuonut taloudellista taakkaa perheille perheenperustamis- ja pikkulapsivaiheessa, millä voi olla pitkäaikaisvaikutuksia.

Suomessa perheellistymiseen vaikuttavat sosioekonomiset erot. Siinä missä aikaisemmin matalasti koulutuneet miehet ovat olleet muita ryhmiä useammin lapsettomia, nykyään laajempi lapsettomuus koskee myös matalasti koulutuneita naisia¹². Lisääntymiseen liittyy taloudellisia tekijöitä ja erityisesti sateenkaariväestön kohdalla se on korostunut yksityisten lapsettomuusklinikoiden palveluiden kustannusten vuoksi. Suomessa hedelmöityshoitolaissa on sijaissynnytyksen toteuttamisen kielto, eikä Suomessa tietävästi synny sijaissynnyttäjän avulla lapsia miespareille. Sen sijaan **Suomessa on muutamia miespareja, jotka ovat hankkineet lapsen ulkomailta sijaissynnyttäjän avulla**¹³. Tämä vaatii erinomaisia taloudellisia resursseja.

Tutkittaessa vuosina 2006–2015 parisuhteensa rekisteröineiden suomalaisten naisten perheitä ilmeni, että heidän todennäköisyytensä saada lapsia nousi ajanjakson aikana 34 prosentista 43 prosenttiin. Tämä ei kuitenkaan koskenut kaikkia ryhmiä. Itse asiassa **naispareilla, joilla oli korkeintaan alempi keskiasteen koulutus, syntyvyys laski 26 prosentista 8 prosenttiin. Korkein nousu oli korkea-asteen suorittaneilla: 39 prosentista 52 prosenttiin.**¹⁴

Viime vuosikymmeninä sateenkaaripoliitikassa ovat korostuneet parien ja perheiden oikeudet. Tutkimustietoa ”sateenkaarisinkuista”¹⁵ ei juurikaan ole. Vaikka perheellistyminen on perheoikeuksien etenemisen myötä lisääntynyt, on arvioitu, että huomattavalla osalla sateenkaari-ihmisistä ei edelleenkään ole lapsia ja moni

elää ilman kumppania. Sinkkuuteen liittyvä mahdollinen syrjintä ja yhteiskunnallinen eriarvoisuus ei helposti politisoidu.¹⁶ **Sateenkaarisinkkujen ja yksinelävien sateenkaari-ihmistien tilannetta tulisi tutkia Suomessa.**

Yleisesti Suomessa yksi keskeinen toimeentulo-ongelmista kärsivä ryhmä on yksinasuvat ja toimeentulo-ongelmat koskevat heitä enemmän kuin useamman hengen talouksia niin työllisinä kuin työttöminä. Myös toimintakyvyn alentuminen vamman tai sairauden vuoksi kasvattaa köyhyysriskiä, samoin yksinhuoltajuus, pitkittynyt työttömyys, vajaatyöllisyys, ulkomaalaistausta, ikävaiheena nuori aikuisuus sekä vanhusväestössä naissukupuoli.¹⁷ Suomessa naisten matalampia eläkkeitä ja vanhuusiän köyhyyttä selittää sukupuolten välinen palkkaero, määräaikainen ja osa-aikainen työ naisilla, naisten yliedustus perhevapaiden käytössä ja perheellistymisen vahingollinen vaikutus naisten urakehitykseen¹⁸. Perheellistyminen on sateenkaari-ihmisillä tiettävästi vähäisempää - kuinka tämä heijastuu ansiotuloihin ja eläkkeisiin? Kuinka muut, syrjintään tai vähemmistöstressiin liittyvät tekijät aiheuttavat rikkonaisia työuria ja siten vaikuttavat eläkeiän köyhyysriskiin? Myös leskeneläkkeeseen liittyvät ehdot ovat muuttuneet nykyisten ikääntyneiden elinaikana.

Suositukseset

- Seta jatkaa useamman kuin kahden juridisen vanhemman mallin ajamista.
- Julkisia hedelmöityshoitopalveluja on oltava aidosti saatavilla yhdenvertaisesti kaikille perhemuodoille. Sukupuoltaan korjaavien henkilöiden tulee saada tallettaa sukusolujaan ja hedelmöityshoitoja on saatava juridisesta sukupuolesta riippumatta.
- Seta ajaa sitä, että sateenkaarisinkkujen ja yksinasuvien sateenkaari-ihmistien kysymykset huomioidaan täysimääräisesti yksineläviin kohdistuvien tutkimusten ja politiikkatoimien suunnittelussa.

4. Työelämä

Suomessa ei ole viime vuosikymmeninä kattavasti tutkittu sateenkaariväestön koulutustasoa ja työelämään sijoittumista. 2000-luvun alussa ESR/EQUAL-hankeessa¹⁹ toteutettu kyselytutkimus antoi viiteitä siitä, että heillä on työelämävalinnoissaan syrjinnän ennakoitua ja epätyypillisiä työsuhteita. Kyselytutkimuksen jälkeen monet lainsäädännölliset muutokset ja niihin liittynyt julkinen keskustelu ovat muuttaneet yhteiskuntaa ja asenneilmapiiriä, joten aiheesta tarvittaisiin välttämättä uudempaa tutkimusta.

Asennetutkimusten mukaan homo- ja biseksuaaleihin suhtautuminen on viime vuosina lientynyt Suomessa. Sen sijaan transsukupuolisten henkilöiden kohdalla tilanne on huonompi: Suomi on hyväksyvyydessä alle eurooppalaisen keskitason.²⁰ Työelämän asenneilmapiiristä kertoo, että **FRAn kyselytutkimuksen mukaan Suomessa täysin avoin omasta identiteetistään oli työpaikoilla vain 8% kaikista sateenkaari-ihmisistä.** Kaikkein harvimmoin avoimia työpaikoillaan olivat binaiset ja transihmiset.²¹

FRA:n kyselytutkimuksessa kysyttiin, onko vastaaja kokenut syrjintää työhaussa viimeisten 12 kuukauden aikana

- Kaikista suomalaisista sateenkaarivastaajista 6 % kertoi kokeneensa syrjintää.
- Transihmisistä 21 % kertoi kokeneensa syrjintää.

Kysyttäessä syrjintäkokemuksia työssä viimeisten 12 kuukauden aikana

- Kaikista suomalaisista sateenkaarivastaajista 6 % kertoi kokeneensa syrjintää
- Intersukupuolisista 25 % kertoi kokeneensa syrjintää.
- Transihmisistä 26 % kertoi kokeneensa syrjintää.²²

Intersukupuolisten asemasta saadaan lisätietoa, kun FRAn tekeillä oleva laaja selvitys heidän asemastaan valmistuu.

Ulkomaalaistaustaisten sateenkaari-ihmisten haastattelututkimuksissa on noussut esiin, että heillä on erityisen paljon kokemuksia vaikeuksista työhaussa sekä työpaikkasyrjintää.²³ Tällä hetkellä meiltä puuttuu tietoa myös syrjinnän yleisyydestä eri ammattialoilla²⁴ ja eri työelämäasemissa.

FRAn kyselyssä kysyttäessä syrjinnän raportoimisesta (kaikki elämänalueet) suomalaisista sateenkaari-ihmisistä **92% ei ollut raportoinut kokemastaan syrjinnästä millekään taholle.** Esimerkiksi tasa-arvo- ja yhdenvertaisuusvaltuutetuille tulee sateenkaari-ihmisiltä vain vähän yhteydenottoja. Tasa-arvovaltuutetulle v. 2021 tulleista yhteydenotoista vain 2% tuli transsukupuolisilta ja intersukupuolisilta henkilöiltä²⁵. Yhdenvertaisuusvaltuutettu raportoi yhteydenotot syrjintäperusteen mukaan: seksuaaliseen suuntautumiseen liittyviä yhteydenottoja oli vain 1% kaikista yhteydenotoista.²⁶

Tuoreessa kyselyssä transihmisten ja intersukupuolisten työelämäasemasta vastaajien työelämäasema oli muuta väestöä heikompi. Kyselyssä vuonna 2020 transihmisten ja intersukupuolisten työttömyys oli 16,4 prosenttia, mikä on noin kaksi kertaa suurempi kuin koko väestössä. Myös epätyypillisiä työsuhteita oli paljon. Työssäkäyvistä vain 26,5% oli jatkuvaluonteisessa työsuhteessa. Työelämästä vapaaehtoisesti poissaolijain nimen syyksi pitkäaikaissairaudesta. Vastaajien koulutustaso oli muuta väestöä matalampi: vain peruskoulun tai lukion käyneitä oli vastaajissa 23,7%. Moniperustainen syrjäytyminen oli vahvinta ryhmässä, joka koostui pitkäaikaissairaista vailla ammattiin johtavaa koulutusta ja jotka olivat työelämän ulkopuolella.²⁷

Kyselyssä työssäkäyvät vastaajat työskentelivät pääasiassa työntekijätasolla (69,4%). Myös korkeakoulututkinnon suorittaneista (ml. jatkotutkinnot) suuri osa toimi työntekijätehtävissä (43,2%). Työsyryntäkokemukset olivat kyselyn vastaajilla yleisiä. Ei-binääreihin kohdistuva syrjintä ei eronnut määrällisesti muista. Sen sijaan syrjintä kytkeytyi vahvasti siihen, että **työelämässä muilla ihmisillä oli vaikeuksia ja haluttomuutta ymmärtää, mistä ei-binäärisyydessä on kyse. Syrjinnästä rekrytoinnissa kertoivat kaikkein eniten transfeminiinit. Mahdollisuus olla omana itsenään työelämässä koettiin kaikkien vastaajien joukossa omaa hyvinvointia ja työmotivaatiota vahvistavana.**

Syrjintäkokemukset ja pelko vaikuttaa myös alanvalintaan: monet vastaajat kertovat välttävänsä miesvaltaisia aloja, koska niitä pidetään erityisen syrjivinä. Myös Jukka Lehtosen nuoria ja nuoria aikuisia koskevassa tutkimuksessa tuli esiin syrjinnän ennakoitua alan valinnassa. Osa transnaisista ja ei-heteroseksuaalisista miehistä vierasti miesenemmistöisiä ammatillisen koulutuksen aloja, ja he olivat kiinnostuneempia nais-enemmistöisille aloille hakeutumisesta. **Osa haastatelluista kertoi välttävänsä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kannalta kielteiseksi leimautuneita aloja, osa kertoi suosivansa aloja, jotka he mielsivät myönteisiksi.**²⁸ Lehtosen haastatteluissa transvestiiteilla korostuivat vastauksissa miestapaisten odotusten noudattaminen enemmän kuin niiden haastaminen, mutta osa katui valintojaan myöhemmin.²⁹ Suomessa työelämä on poikkeuksellisen segregoitunutta sukupuolen mukaan - tarvitsemme lisää tietoa siitä, tekevätkö sateenkaari-ihmiset niin laajamittaisesti ”epätyypillisiä” koulutus- ja ammatillisia valintoja, että se vaikuttaa heidän välisiinsä palkkaeroihin tai palkkaeroihin suhteessa muuhun väestöön.

Sateenkaari-ihmiset eivät tarvitse työelämässä vain syrjinnän välttämistä tai siihen jälkikäteen puutumista: he tarvitsevat psykologisesti turvallisen työympäristön yhtä lailla kuin muutkin työelämässä toimivat. Syrjinnälle alttiisiin ryhmiin kuuluville henkilöille työyhteisön psykologisessa turvallisuudessa on omia, erityisiä tekijöitä, mihin tarvitaan lisää työnantajien ja työyhteisöjen tietoa ja ymmärrystä.

Meiltä puuttuu tietoa siitä, mitä työelämävalinnat tuottavat sateenkaari-ihmisten elämänkaareissa: kuinka paljon ne vaikuttavat heidän uraansa ja taloudelliseen asemaansa sekä myöhemmin eläkkeisiin. Vastaavasti meiltä puuttuu tietoa transihmisten ja intersukupuolisten ihmisten lääketieteellisten hoitojen seurausten sekä tarvittun hoidon odottamisen pitkäaikaisista vaikutuksista koulutukseen, työuraan ja talouteen.³⁰

Suositukses

- Tilastokeskus edistää tasa-arvobarometrissa saatujen hyvien kokemusten mukaisesti menettelyä, jossa henkilön omaa identifikaatiota kysytään surveyn taustakysymyksissä, mm. työolotutkimuksessa.
- Sateenkaaripoliittisen ohjelman yhteydessä toteutetaan työelämä tutkimus, joka tarkastelee sateenkaari-ihmisten koulutustasoa, palkkatuloja, työsyryntää, työsuhteiden muotoja ja koulutuksen vaikutusta palkkatuloihin ja työelämään. Tutkimuksessa huomioidaan risteävät erot. Osa kyselyn kysymyksistä voivat olla samoja kuin Kati Mustolan ja Jukka Lehtosen toteuttaman EQUAL-hankkeen kyselytutkimuksessa, jolloin on mahdollista tehdä jonkin verran vertailevaa analyysia.
- Seta käy keskustelua syrjintää valvovien viranomaisten (mukaan luettuna aluehallintoviranomaiset) kanssa sellaisesta viestinnästä sateenkaariväestölle, joka kannustaa heitä ottamaan yhteyttä.
- Yhdenvertaisuuden aktiivisessa edistämisessä on puutteita, koska eri toimijoilta puuttuu osaamista. Lain mukaan viranomaisilla, julkista hallintotehtävää hoitavilla yksityisillä toimijoilla, koulutuksen järjestäjillä sekä työnantajilla on velvollisuus edistää yhdenvertaisuutta. Eri toimijoiden osaamista tulee tukea koulutuksella ja eri aloille räätälöidyllä koulutusmateriaalilla, joka sisältää konkreettisia, alakohtaisia esimerkkejä hyvistä käytännöistä. Seta pitää viranomaisyhteistyössä esillä tarvetta koulutukselle ja uudelle koulutusmateriaalille.

5. Terveys ja hyvinvointi

Sosioekonomiset erot vaikuttavat kuolleisuuteen ja elinajanodotteeseen. Sosioekonomisista eroista koulutusta ja ammattiasemaa jonkin verran enemmän vaikuttavat erot tulotasossa. Elintavat kuten tupakointi, alkoholin käyttö, ravitsemus ja liikunta ovat Suomessa keskeisiä kuolleisuuseroja selittäviä tekijöitä. Elintapasairauksista johtuvat kuolemat kasautuvat ryhmille, joiden sosioekonominen asema on heikompi.³¹ Kun kansanterveys on edistynyt Suomessa, edistyminen on näkynyt heikommin pienituloisilla ja matalammin koulutetuilla.³²

Suomessa ei ole kattavasti selvitetty sateenkaariväestön elinajan odotetta, sairastavuutta, kuolleisuutta ja elintapoja (ml. päihteiden käyttö, liikunta). Monista kansainvälisistä tutkimuksista tiedetään sateenkaari-ihmisten itsemurhakuolleisuuden olevan yleensä korkeampi, mutta meillä ei ole tutkittua tietoa aikuisista

Suomesta. Lasten ja nuorten itsemurha-ajatuksista ja -yrityksistä on jonkin verran tietoa³³. Sateenkaari-ihmisten terveyseroja selvitettäessä sosioekonomiset erot olisi ehdottomasti otettava mukaan sekä kuuluminen muihin syrjinnälle alttiisiin ryhmiin.

Terveyden edistämisessä merkitystä on myös taiteella ja kulttuurilla: niillä on tutkitusti hyvinvointi- ja terveysvaikutuksia, ja sosioekonomisella asemalla on yhteys myös niiden kuluttamiseen. Sateenkaarikulttuurin kuluttaminen ja tuottaminen sekä sen vaikutukset sateenkaari-ihmisten hyvinvointiin olisivat tärkeä tulevaisuuden tutkimusaihe.

FRA:n kyselytutkimuksessa suomalaiset sateenkaari-ihmiset arvioivat terveydentilansa seuraavasti:

- Erittäin hyväksi arvioi 18 % ja hyväksi 51 %, melko hyväksi 25 %
- Huonoksi terveydentilansa arvioi 5 %
- **Intersukupuoliset vastaajat arvioivat selvästi muita heikommaksi terveytensä.** Heistä 13 % piti terveyttään huonona ja 6 % erittäin huonona.
- Kaikista vastaajista 49 % kertoi, että hänellä on pitkäaikaissairaus tai terveysongelmia. Intersukupuolisista näitä ongelmia oli 70 %:lla ja transihmisillä 64 %:lla.³⁴

Kansainvälisessä tutkimuksessa eri länsimaissa on noussut esiin uutena, aiemmin vain vähän huomiota saaneena ryhmänä **biseksuaalit**³⁵, joilla useissa tutkimuksissa ilmenee **enemmän mielenterveysongelmia, päihteiden riskikäyttöä, itsetuhoisuutta ja kokemuksia lähisuhdeväkivallasta** kuin heteroilla, homoilla ja lesboilla. Bi-naisilla on lisäksi enemmän kokemuksia seksuaalisesta häirinnästä ja väkivallasta kuin lesboilla ja heteronaisilla. Erityisen haavoittuvassa asemassa ovat transsukupuoliset biseksuaalit. Jenny Kangasvuon haastattelututkimuksessa suomalaiset bi- ja panseksuaalit toivat itse esiin tarpeen puhua yhteiskunnassa enemmän bi- ja panseksuaalien mielenterveydestä. Myös Kangasvuon aineistossa seksuaalisen häirinnän kokemukset nousivat esiin naisten kertomuksissa.³⁶

Terveyspalveluiden käytössä on yleisesti sosioekonomisia eroja, sekä palvelujen saatavuudessa että palveluihin hakeutumisessa. Meillä ei ole tietoa sateenkaari-ihmisten kohdalla sosioekonomisista tekijöistä terveyspalvelujen käyttämisessä.³⁷

Yksi vaikuttava tekijä sekä terveys- että sosiaalipalvelujen käyttäjien kohdalla on ikä. Vanhemmat sateenkaariväestön ikäluokat ovat kokeneet rikollisuuden ajan ja mielenterveysstigman, ja siksi heillä selviytymisstrategiat kytkeytyvät usein salailuun. Piiloinen elämäntapa voi tuottaa sosiaali- ja terveyspalvelujen käytön välttämistä tai viivästyttämistä. Lisäksi ikääntyneet voivat olla erityiset näkymättömiä palvelujen tuottajille. Sisäministeriön teettämän selvityksen mukaan **ikäntyneiden palveluissa moninaisuuden huomioiminen on heikkoa eivätkä sote-ammattilaiset välttämättä tule ajatelleeksi sateenkaarisenioreiden olevan sosiaali- ja terveyspalveluiden asiakkaita.**³⁸ Hyvässä taloudellisessa asemassa olevilla ikääntyneillä on silti enemmän valinnan mahdollisuuksia kuin pienituloisilla, joiden ulottuvilla ei ole yksityissektorin palveluja.

Ulkomaalaistaustaiset sateenkaari-ihmiset kuvaavat ongelmia terveystalouden saatavuudessa portinvartijuuden kautta: julkisiin terveystalouteihin on vaikea päästä ja tulla kuulluksi. Erityisen vaikeaa on **turvapaikanhakijoilla ja pakolaistaustaisilla transihmisillä**, joiden **hoitoon pääsy voi kestää hyvin kauan**, sillä sukupuolta vahvistavaa hoitoa ei katsota välttämättömäksi hoidoksi. Myös toisessa maassa aloitetun hoidon jatkaminen voi olla hyvin vaikeaa. Ulkomaalaistaustaiset haastatellut kertovat myös **seksuaaliterveyteen liittyvissä palveluissa epäasiallisesta kohtelusta**, esimerkiksi pääsyssä seksitautitesteihin sekä hiviä ennaltaehkäisevän lääkityksen ja hivin jälkiehkäisy-lääkityksen saamisessa. Yksi haastatelluista oli joutunut seksuaalisen väkivallan jälkeen hakemaan ulkomailta hivin jälkiehkäisy-lääkityksen, koska ei ollut onnistunut samaan sitä suomalaisesta terveydenhuollosta.³⁹

Ulkomaalaistaustaisten sateenkaari-ihmisten haastatteluissa nousevat esiin myös **syrrjintäkokemukset, joissa valtaväestöön kuuluva olettaa rodullistamisen vuoksi heidän sosioekonomisen asemansa ja koulutuksensa erittäin matalaksi**. Tätä tapahtuu paitsi arjen kohtaamisissa myös terveystalouteissa.⁴⁰

Vastaavasti esimerkki **risteävästä syrjinnästä** on, että saamelaiden sateenkaari-ihmisten kokemaa syrjintää käsitelleessä selvityksessä yksi informanteista toi esiin, ettei mielenterveyden alalla **palvelutarjoajilla ei useinkaan löydy riittävää saamelaiskulttuurin tuntemusta eikä myöskään seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyvää asiantuntemusta**, jolloin saamelainen sateenkaari-ihminen ei saa tarvitsemaansa palvelua.⁴¹

Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskusten transasiakkailta ja intersukupuolisilla asiakkailta masennus, ahdistus, pakko-oireet, syömishäiriöt ja viiltely ovat hyvin tavallisia oireita, joko asiakkuuden aikana tai sitä edeltäen. Nämä ongelmat vaikuttavat monilla asiakkailta omiin voimavaroihin ja omakuvaan sekä uskoon omiin mahdollisuuksiin. **Joillakin asiakkailta on kaltoinkohtelua terapiassa tai muissa terveystalouteissa ja se voi tuoda varovaisuutta käyttää terveystaloutta**. Myöskään vähemmistöstressin tai identiteetin kohtaamiseen löytyy osaamista vain rajalliselta määrältä psykoterapeutteja.

Transpoliklinikoiden linja on kiristynyt viime vuosina. Yhä useamman on vaikea päästä hoidon arvioon ja siksi moni hakee yksityissektorilta mahdollisuuksia esimerkiksi hormoniterapian aloittamiseen. Mahdollisuus kääntyä Suomessa tai ulkomailla yksityisten palvelujen puoleen edellyttää taloudellisia resursseja. Moni on hakenut hoitoa ulkomaiselta Gender GP -klinikalta, joka on toiminut 40 maassa, Lontoosta käsin. Hoidon aloitus on maksanut noin 1000–2000 € ensimmäiseltä vuodelta. Palvelujen hakeminen ulkomailta vaatii paitsi taloudellisia resursseja, myös kielitaitoa ja tiedollisia resursseja – nämä kytkeytyvät usein koulutustalouteen. **Hoitoon pääsyn vaikeuduttua hyvä- ja huono-osaisten välinen kuilu on kasvamassa:** parempiosainen voi aloittaa muutamassa kuukaudessa fyysisen hoidon, mutta huonopiosainen joutuu odottamaan esimerkiksi 4–5 vuotta hoidon aloittamista ja usein kokemaan traumaattisia hoitotilanteita ennen tätä.

Meillä ei ole Suomesta ajantasaista tietoa siitä, mikä on **päihdeongelmien yleisyys** aikuisessa sateenkaariväestössä⁴². Muissa maissa toteutetut tutkimukset viittaavat siihen, että päihdeongelmia on muuta väestöä enemmän. Kouluterveyskyselyn ansiosta tiedämme enemmän sateenkaarilasten ja -nuorten tilanteesta, joilla päihteiden käyttö ei eroa muista lukuun ottamatta perusopetuksessa opiskelevia transnuoria, joilla on enemmän humalahakuista juomista kuin muilla nuorilla. Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskuksen asiakaskokemusten mukaan päihteistä haetaan helpotusta sukupuolidysforiasta johtuvaan pahaan oloon, stigmoihin, traumoihin ja identiteettiin liittyvään häpeään.⁴³ EHYT ry:n neuvontapalveluissa sateenkaari-ihmiset tuovat toisinaan esiin epäilyn syrjinnästä päihdehoidossa (sekä työntekijöiden että muiden asiakkaiden taholta) ja halunsa siksi välttää laitoshoidoa.⁴⁴

Yksi merkittävä taustatekijä sateenkaari-ihmisten sairastavuudessa on **vähemmistöstressi**, krooninen stressi, joka syntyy ympäröivän yhteiskunnan kielteisten asenteiden ja toistuvien syrjintäkokemusten ristipaineissa⁴⁵. Koska vähemmistöstressi voi lisätä mielenterveysoireita, itsetuhoisuutta, ulkopuolisuuden ja yksinäisyyden tunteita ja syrjäytymistä, erityisesti mielenterveysammattilaisten tulisi tunkea vähemmistöstressi ilmiönä. Vähemmistöstressi voi lisätä myös sydän- ja verisuonitauteihin sekä astmaan sairastumisen riskejä. Myös päihdeongelmien taustalla voi olla vähemmistöstressiä. Yksilön tasolla vähemmistöstressiä ehkäistään ja puretaan tukemalla yksilöä ja häntä tukevia yhteisöjä, laajemmalla tasolla puuttamalla syrjintään ja häirintään sekä luomalla yhdenvertainen yhteiskunta.⁴⁶ Vähemmistöstressille altistaa myös viharikollisuuden kohteeksi joutuminen tai sen uhka.⁴⁷ Transihmisiä koskevassa kyselyssä vastaajat kertoivat, että työelämästä poisjäämiseen on vaikuttanut heillä korostuneesti pitkäaikaissairaudet.⁴⁸

Sateenkaarierityistä työtä tekevän Sinuiksi-palvelun mukaan julkisen sektorin palvelut saattavat syrjinnän pelossa jäädä sateenkaariasiakkailta käyttämättä silloinkin, kun palveluntuottajalla olisikin kykyä kohdella asiakasta yhdenvertaisesti ja sensitiivisesti. Tässä usein synnä on **palveluntuottajan ylineutraali tapa viestiä julkisista palveluista**. Taustalla lienee viestinnän tasa-arvoisuuteen liittyvä illuusio: uskomus, että kun palveluiden kerrotaan kuuluva ”kaikille”, kaikki kokevat ne automaattisesti omikseen. **Ryhmät, joilla on kokemusta syrjinnästä ja siihen liittyviä pelkoja, tarvitsevat suoraa viestintää siitä, että he ovat tervetulleita, että heidän kysymyksensä ovat tuttuja ja että heidät osataan kohdata sensitiivisesti.**

Asunnottomuus koskettaa sateenkaari-ihmisiä, mistä on kokemusta myös asunnottomia auttavilta järjestösektorilta. Tarkkoja lukuja heistä ei ole. FRA:n kyselytutkimuksessa 17 % kertoi kokeneensa asumiseen liittyviä ongelmia (väliaikaisesti asuminen sukulaisten tai ystävien luona, asuminen ei pysyvään asumiseen tarkoitettussa tilassa, asuminen väliaikaisessa tai hätämajoituksessa, ulkona yöpyminen). Yleisintä sen kokeminen oli transihmisillä (25 %), intersukupuolisilla (29 %) ja heillä, jotka olivat poissa työelämästä pitkäaikaisten terveysongelmien vuoksi (38 %). Kyselytutkimuksilla ei kuitenkaan saada marginalisoitumiseen

liittyvistä ilmiöistä tarkkaa tietoa, koska kaikkein vaikeimmassa asemassa olevat ihmiset harvoin vastaavat kyselytutkimuksiin. Järjestösektorilla on perätty aiheen tutkimista, piiloasunnottomuus huomioiden.⁴⁹ Asunnottomuuden pelko ja vaikeus saada apua voi saada henkilön jäämään epätasa-arvoiseen tai väkivaltaiseen parisuhteeseen. Syrjäytymisriskin tarkastelemiseksi tarvitsisimme myös lisää tietoa aikuisten⁵⁰ sateenkaari-ihmisten kokemasta lähisuhdeväkivallasta sekä sen kokijoiden ja tekijöiden pääsystä palvelujen piiriin.⁵¹ Asunnottomuus myös altistaa monenlaiselle väkivallalle.

Yleisemmin väkivallasta FRA:n kyselytutkimuksesta tiedetään, että trans- ja intersukupuolisista vastaajista fyysistä tai seksuaalista väkivaltaa viimeisen 12 kuukauden aikana oli kokenut viidesosa, ei-heteroseksuaaleista noin kymmenesosa. Vastaajista 15 prosenttia kertoi välttävänsä tiettyjä paikkoja usein tai aina väkivallan tai häirinnän pelossa. Yleisimmin vastaajien mainitsemia vältettäviä paikkoja olivat julkiset tilat, ravintolat ja baarit sekä julkiset kulkuneuvot.⁵²

Suosituks

- THL toteuttaa seuraavan Terve Suomi -tutkimuksen yhteydessä erillistutkimuksen sateenkaariväestön terveydestä. Tutkimuksessa huomioidaan risteävät erot.
- Hyvinvointialueet ja kunnat hankkivat koulutusta sote-palvelujen työntekijöille sateenkaariasiakkaiden kohtaamisessa, risteävät erot huomioiden. Koulutus ulotetaan myös väkivallan uhrien palveluihin.
- Hyvinvointialueet kehittävät viestintäänsä sote-palveluista avoimemmaksi niin, että sateenkaari-ihmiset tuntevat itsensä tervetulleiksi eivätkä jätä palveluita käyttämättä syrjinnän pelon vuoksi.
- Istanbulin sopimuksen (Euroopan neuvoston **yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta**) täysi implementointi saatetaan loppuun sateenkaariväestön tarpeet huomioiden, myös vammaisten henkilöiden, päihteidenkäyttäjien ja turvapaikanhakijoiden tilanne huomioidaan palvelujärjestelmää täydentämällä.
- Valtio raportoi kansainvälisten sopimusten täytäntöönpanon seurannassa sateenkaariväestön TSS-oikeuksien toteutumisesta. Ihmisoikeusjärjestöt nostavat omissa raporteissaan esiin kansallisen tutkimuksen laajamittaisen puutteen oikeuksien toteutumisen esteenä.

6. Poliittinen osallistuminen

Poliittisen osallistumisen eriarvoisuutta voidaan pitää yhteiskunnallisen epätasa-arvon muotona. Suomessa äänestysaktiivisuus korreloi koulutustason mukaan siten, että aktiivisimpia äänestäjiä ovat korkeimmin koulutetut (ylempi korkeakoulututkinto) ja päinvastoin, passiivisimpia matalimmin koulutetut.⁵³ ”Poliittinen köyhyys” on seurausta syrjään jäämisestä ja kyvyttömyydestä tai aidoista mahdollisuuksista osallistua poliittiseen vaikuttamiseen. Taustalla on sekä epäoikeudenmukaisuuden kokemuksia että yhteiskunnallisen arvostuksen puutetta, jotka vahingoittavat kokemusta itsestä vapaana toimijana.⁵⁴ **Suomessa sateenkaariväestön yleistä poliittista aktiivisuutta ja äänestysintoa ei ole tutkittu**⁵⁵, emmekä tiedä, ketkä ovat poliittisesti aktiivisimpia näissä ryhmissä. Yhteiskunnallista aktiivisuutta on toki myös muun muassa yhteiskunnallinen toimiminen sateenkaariyhdistyksissä sekä -verkostoissa. Näitä on laaja määrä eri puolilla maata.

Poliittiseen osallistumiseen, esimerkiksi asettumiseen ehdoille vaaleissa, vaikuttaa myös **vihapuhe**. Kuntapoliitikoille ja kansanedustajille suunnatussa kyselyssä tuli ilmi, että sitä kohdistuu erityisesti naisiin ja vähemmistöihin. Kyselyn vastaajat nostivat avovastauksissa esiin seksuaalivähemmistöt ja rodullistetut henkilöt, joskin hyvin harva identifioitui kyselyssä sellaiseksi.⁵⁶

Moniperustaista syrjintää käsitelleessä oikeusministeriön selvityksessä ko. syrjintää tai häirintää kokeneet haastatellut kertoivat **rajoittaneensa osallistumistaan erilaisiin tilaisuuksiin, myös sateenkaaritilaisuuksiin** tavoitteenaan ennakoida syrjinnän mahdollisuutta. Silloinkin kun tapahtumiin tai sosiaalisiin piireihin mennään mukaan, he ovat varovaisia sen suhteen, mitä kertovat itsestään ja rajoittavat oman identiteetin ilmaisuaan. Kokemukset syrjinnästä johtavat siis usein ennakkointiin, jonka myötä osallistuminen julkisiin tilaisuuksiin vähenee.⁵⁷ Ulkomaalaistaustaiset sateenkaari-ihmiset ovat kuvanneet kokemuksiaan mikroaggressiosta ja ulossulkemisesta myös sateenkaariyhteisön sisällä, minkä johdosta he kuvaavat luoneensa omia kupliin, pieniä ystäväpiirejä, joiden jäsenillä on samoja risteäviä eroja.⁵⁸ Osallisuuden sekä demokratian toteutumisen näkökulmasta osallistumisen välttäminen syrjintäkokemusten vuoksi on selkeä ongelma. Se ei ole yksilön ongelma vaan ulossulkevien yhteisöjen ja yhteiskunnan ongelma.

Suosituks

- Sateenkaari erityisiä palveluita tarjoavat järjestöt käyttävät yhdenvertaisuussuunnittelua välineenä kehittääkseen toimintaansa inklusiivisemmaksi. Seta tukee tiedollisin resurssein jäsenjärjestöjään niiden yhdenvertaisuussuunnitelmien teossa sekä turvallisemman tilan ohjeissa ja häirintäyhdyshenkilöiden kouluttamisessa.

- Seta pitää esillä sitä, että tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmat ja niiden toteuttaminen tarvitsevat seurantaan. On yleistä, että työyhteisöissä ja oppilaitoksissa niiden jäsenet eivät tunne ko. lainsäädäntöä tai edes olemassa olevia, toimipaikkaa koskevia asiakirjoja. Kun tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden suunnitelmallista edistämistä ei tunneta, sitä ei todellisuudessa laiteta käytäntöön.
- Seta tarjoaa vaalien alla yhteistyötä sateenkaarimyönteisten puolueiden koulutustoiminnalle sateenkaarihenkilöiden houkuttelemiseksi ehdolle, vihapuheen torjumiseksi sekä puolueiden ehdokkaiden sateenkaariosaamisen laajentamiseksi. Seta pitää esillä intersektionaalisuuden merkitystä sateenkaariehdokkaiden(kin) valinnassa.

Alaviitteet

¹ tarkoittaen HLBTIQ+ryhmiä tai ”seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä”. Käsitteistä katso [Sateenkaarisanasto suomeksi Seta ry:n verkkosivuilla](#)

² Lämpimät kiitokset kommenteista ja keskusteluista Mikko Ala-Kapeelle, Maarit Huuskalle, Marita Karviselle, Kaija Kurkelalle, Jukka Lehtoselle, Anna Moringille, Kerttu Tarjamolle, Lotte Telakivelle, Kaisa Åbergille sekä Sateenkaari-poliittisen vaikuttamistyön verkostolle.

³ Ks. esim. Anna Rajavuori (toim.) [eriarvoisuuden-tila-suomessa-2022-web.pdf \(sorsafoundation.fi\)](#) Sorsa-säätiö 2022.

⁴ Tässä julkaisussa ilmaisu ”risteävät erot” viittaa intersektionaalisuuteen.

⁵ Nina Järviö Intersektionaalisuus perhe- ja läheissuhteiden tutkimuksessa teoksessa Annukka Lahti et al. (toim.) Perhe- ja läheissuhteet sateenkaaren alla. Gaudeamus 2020. e-kirja.

⁶ Saamelaisten sateenkaari-ihmisten kokemasta moniperustaisesta syrjinnästä ja sisäryhmäsyrjinnästä ks. Laura Olsén et al. Vähemmistöjen sisäisten vähemmistöjen ihmisoikeudet ja moniperustainen syrjintä: saamelaiset vammaiset henkilöt ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt. Lapin yliopisto 2017. e-kirja. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-337-055-5>

⁷ Katso Antu Sorainen Sateenkaariväen testamentti- ja perintöjärjestelyt teoksessa Annukka Lahti et al. (toim.): Perhe- ja läheissuhteet sateenkaaren alla. Gaudeamus 2020. e-kirja.

⁸ Tilastokeskus: Muutoksen siviilisäädystä 2021. [Tilastokeskus - Tilastot aiheittain - Siviilisäädyn muutokset \(stat.fi\)](#)

⁹ Antu Sorainen Sateenkaariväen testamentti- ja perintöjärjestelyt teoksessa Annukka Lahti et al. (toim.) Perhe- ja läheissuhteet sateenkaaren alla. Gaudeamus 2020. e-kirja.

¹⁰ Ks. Varpu Alasuutari Queer-ystävyyden perheenä ja tukiverkostona teoksessa Annukka Lahti et al. (toim.) Perhe- ja läheissuhteet sateenkaaren alla. Gaudeamus 2020. e-kirja.

¹¹ Sateenkaaripoliittisesta ohjelmasta ks. Matti Pihlajamaa Kohti sateenkaariystävällisempää Suomea: Tilanearvio seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta Suomessa 2021. Oikeusministeriön julkaisu. Selvityksiä ja ohjeita 2021:26 <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-939-1>

¹² Marika Jalovaara: Syntyvyyden vajoamiseen kätkeytyy uudenlaista eriarvoisuutta ja liittodynamiikkaa. Optimi 3/2019.

¹³ Tiedonanto johtava asiantuntija Anna Moring, Monimuotoiset perheet, 20.12.2022

¹⁴ Maria Ponkilainen et al: Educational Differences in Fertility Among Female Same-Sex Couples. MPIDR Working Papers. Max Planck Institute for Demographic Research. [MPIDR Working paper.pdf \(helsinki.fi\)](#) (rekisteriaineisto, tässä naiset=juridiset naiset)

¹⁵ Viitatus artikkelin mukaan: ”ilman vakituista kumppania elävistä lesboista, homoista, biseksuaaleista, transsukupuolisista, muunsukupuolisista, intersukupuolisista, ja queer-ihmisistä”.

¹⁶ Marjo Kolehmainen & Annukka Lahti Sateenkaarisinkut teoksessa Annukka Lahti et al. (toim.) Perhe- ja läheissuhteet sateenkaaren alla. Gaudeamus 2020. e-kirja.

¹⁷ Köyhyysvahti: Suomen köyhyysraportti 2021. EAPN-Fin 2021. [Suomen köyhyysraportti 2021 \(eapn.fi\)](#)

¹⁸ Suvi Ritola: [Eläkkeet ja sukupuolten tasa-arvo: miesten ja naisten eläke-ero eri ikäluokkien esimerkkitapauksilla \(julkari.fi\)](#) Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 3/2020

¹⁹ ks. Jukka Lehtonen & Kati Mustola (toim.): ”Eihän heterotkaan kerro...”: seksuaalisuuden ja sukupuolen rajankäyntiä työelämässä. Työministeriö 2004.

²⁰ Marie-Anne Valfort LGBTI in OECD Countries: A Review, working paper No. 198 OECD 20.6.2017. ss.55.58 <https://www.oecd.org/els/soc/LGBTI-in-OECD-Countries-A-Review-Valfort-2017.pdf>

²¹ European Union Agency for Fundamental Rights (2020) [EU LGBTI survey II A long way to go for LGBTI equality Country data – Finland LGBTI Survey country data Finland \(europa.eu\)](#) 4774 vastaajaa Suomesta, ks. [A long way to go for LGBTI equality - Technical report \(europa.eu\)](#)

²² Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa. Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, Oikeusministeriö 2021. Ajankohtaista tietoa syrjinnästä ja yhdenvertaisuudesta. https://yhdenvertaisuus.fi/documents/5232670/5376058/OM_policy_brief_5_web.pdf/aced140e-d940-b37b-a4ce-ad59cf92be1b/OM_policy_brief_5_web.pdf?t=1618904629224

²³ Outi Lepola: Koko ajan jännittyneenä: Moniperustainen syrjintä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien kokemana. Oikeusministeriö: Selvityksiä ja ohjeita 51:2018 ja Mercedesz Czibalmos & Shadia Rask Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt ulkomaalaistaustaisessa väestössä Suomessa. Intersektionaalinen analyysi. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 9/2022. [Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt ulkomaalaistaustaisessa väestössä Suomessa \(julkari.fi\)](#)

²⁴ Koulutusta käsitellään tämän selvityksen rinnalla tehdyssä lapsia ja nuoria koskevassa selvityksessä.

²⁵ Tasa-arvovaltuutetun kertomus eduskunnalle 2022 [TASA-ARVOVALTUUTETUN KERTOMUS EDUSKUNNALLE 2022](#)

²⁶ Yhdenvertaisuusvaltuutetun kertomus eduskunnalle 2022 [Yhdenvertaisuusvaltuutetun kertomus eduskunnalle 2022 \(eduskunta.fi\)](#)

²⁷ Anukatoriina Saloheimo: Sukupuolivähemmistöjen kohtaaminen työelämässä 2015-2020. Kyselytutkimuksen raportti. Dreamwear Club DwC ry, Isio ry, Transfeminiinit ry, Translasten ja -nuorten perheet ry, Trasek ry, Setan sukupuolen moninaisuuden toimikunta 2021. [Sukupuolivähemmistöjä syrjitään edelleen työelämässä; Selvitys julki 15.11.2021 \(dreamwearclub.net\)](#) Vastaajia 219.

²⁸ Toisaalta osa nuorista koki, ettei seksuaalisuus tai sukupuoli ollut vaikuttanut heidän valintoihinsa vaan he olivat tehneet omasta mielestään valintansa täysin itse. Jukka Lehtonen Moninaisuus ja normatiivisuus haasteina – ei-heteroseksuaaliset ja trans-nuoret ammatillisissa oppilaitoksissa teoksessa Katriina Bildjuschkin & Susanna Ruuhilahti (toim.): HOT - huolehdi ohjaa ja tue. Turun kaupunki, sosiaali- ja terveystoimen julkaisuja, 2012. s. 273.

²⁹ emt, ss. 271-273.

³⁰ Ks. Tikli Oikarinen: [Ei tietoa eikä vaihtoehtoja : Selvitys intersukupuolisten ihmisten oikeuksista ja kokemuksista - Valto \(valtioneuvosto.fi\)](#) Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2019:3. s. 107-108.

³¹ Katri Aaltonen et al. Terveyserot teoksessa Maija Mattila (toim.) Eriarvoisuuden tila Suomessa 2020. Kalevi Sorsa - säätiö 2020. [Eriarvoisuus2020_web2.pdf \(sorsafoundation.fi\)](#)

³² emt.

³³ Katso tämän selvityksen toinen osa koskien lapsia ja nuoria sekä Katarina Alanko: Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa? Nuorisotutkimusseura/ Nuorisotutkimusverkosto verkkojulkaisuja 72 & Seta, Setajulkaisuja 23. Helsinki 2014. Suomenos: Olavi Kaljunen.

³⁴ Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa. Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, Oikeusministeriö 2021. Ajankohtaista tietoa syrjinnästä ja yhdenvertaisuudesta. https://yhdenvertaisuus.fi/documents/5232670/5376058/OM_policy_brief_5_web.pdf/aced140e-d940-b37b-a4ce-ad59cf92be1b/OM_policy_brief_5_web.pdf?t=1618904629224

³⁵ Panseksuaaleista on erittäin vähän tutkimusta, samoin aseksuaaleista.

³⁶ Jenni Kangasvuo Bi- ja panseksuaalisuus ks. erityisesti luku Hyvinvoinnin haasteet.

³⁷ THL:n tekeillä olevasta Terve Suomi -tutkimuksesta, jonka taustakysymyksissä on tietävästi huomioitu sukupuoli ja seksuaalinen suuntautuminen/ identiteetti ensi kertaa avarammin, saatetaan saada lisätietoa, mikäli vastaajamäärät ovat riittävät.

³⁸ Sinikka Törmä, Kari Huotari, Kati Tuokkola, Sari Pitkänen: Ikäihmisten moninaisuus näkyväksi. Selvitys vähemmistöihin kuuluvien ikääntyneiden henkilöiden kokemasta syrjinnästä sosiaali- ja terveyspalveluissa. Sisäministeriön julkaisu 14/2014. ss. 190-191. [231225_SM_julkaisu_2014_176x250_WEB.pdf \(valtioneuvosto.fi\)](#)

³⁹ Mercedesz Czibalmos & Shadia Rask Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt ulkomaalaistaustaisessa väestössä Suomessa. Intersektionaalinen analyysi. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 9/2022. [Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt ulkomaalaistaustaisessa väestössä Suomessa \(julkari.fi\)](#) ss. 63-65.

⁴⁰ emt, ss. 50-53.

⁴¹ . Laura Olsén et al. Vähemmistöjen sisäisten vähemmistöjen ihmisoikeudet ja moniperustainen syrjintä: saamelaiset vammaiset henkilöt ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt. Lapin yliopisto 2017. e-kirja. s. 201. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-337-055-5>

⁴² Jonkin verran on tutkimusta homomiesten chemsex/kemseksi-ilmiöstä, ks. Tapani Valkonen Kemseksi Suomessa 2020-luvulla. Seksologinen aikakauskirja 4(1) 2022

⁴³ Marita Karvinen: [Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt ja päihitteet | Päihdelinkki.fi \(paihdelinkki.fi\)](#)

⁴⁴ Suullinen tiedonanto päihdeneuvonnan päällikkö Kaisa Åberg EHYT ry 10.11.2022

⁴⁵ Vähemmistöstressi koskee muitakin syrjintää kokevia ryhmiä.

-
- ⁴⁶ Onni Jaskari & Anna Keski-Rahkonen: Vähemmistöstressi uhkana seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen terveydelle. *Duodecim* 2021; 137(17): 1781-8. [duo16384.pdf \(duodecimlehti.fi\)](#)
- ⁴⁷ Viharikollisuudesta ks. esim. luku Viharikokset ja turvallisuus julkaisussa [Kohti sateenkaariystävällisempää Suomea : Tilannearvio seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta Suomessa 2021 \(valtio-neuvosto.fi\)](#)
- ⁴⁸ Anukatariina Saloheimo: Sukupuolivähemmistöjen kohtaaminen työelämässä 2015-2020. Kyselytutkimuksen raportti. Dreamwear Club DwC ry, Isio ry, Transfeminiinit ry, Translasten ja -nuorten perheet ry, Trasek ry, Setan sukupuolen moninaisuuden toimikunta 2021. Verkkojulkaisu. [Sukupuolivähemmistöjen kohtaaminen työelämässä 2015-2020 \(file-susr.com\)](#)
- ⁴⁹ [Vailla vakinaista asuntoa ry:n kannanotto: Asunnottomuustyössä tarvitaan sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen moninaisia tarpeita huomioivaa työtettä – Vva ry](#)
- ⁵⁰ Kouluterveyskyselyn mukaan sateenkaarilapset ja -nuoret kokevat fyysistä väkivaltaa vanhempiensa ja huoltajiensa taholta, seksuaalista väkivaltaa sekä koulukiusaamista ja fyysistä uhkaa muita nuoria enemmän. Satu Jokela et al: Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien nuorten hyvinvointi. Kouluterveyskyselyn tuloksia 2019. Työpaperi 38/2020. THL 2020. [Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin in kuuluvien nuorten hyvinvointi \(julkari.fi\)](#)
- ⁵¹ Palvelujen saavutettavuudesta ks. THL:n verkkoartikkeli [Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt ja väkivalta - THL](#)
- ⁵² Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa. Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, Oikeusministeriö 2021. Ajankohtaista tietoa syrjinnästä ja yhdenvertaisuudesta. https://yhdenvertaisuus.fi/documents/5232670/5376058/OM_policy_brief_5_web.pdf/aced140e-d940-b37b-a4ce-ad59cf92be1b/OM_policy_brief_5_web.pdf?t=1618904629224
- ⁵³ Hannu Lahtinen Yhteiskuntaluokka elää ja voi paremmin kuin hyvin äänestämisen vedenjakajana, keskeinen jakolinja siirtynyt äänestyskopin sisältä äänestyspaikan kynnykselle. *Politiikka* Vol 62 Nro 3 (2020) <https://doi.org/10.37452/politiikka.97263>
- ⁵⁴ Anna Rajavuori (toim.) Eriarvoisuuden tila Suomessa. Kalevi Sorsa -säätö 2022. ss 13-14. [eriarvoisuuden-tila-suomessa-2022-web.pdf \(sorsafoundation.fi\)](#)
- ⁵⁵ Ks. politiikasta Tuula Juvonen: Kaapista kaapin päälle: Homoseksuaaliset ihmiset ja heidän oikeutensa edustuksellisesti politiikassa. Vastapaino: Tampere 2015.
- ⁵⁶ T. Saresma & al: Poliittisten toimijoiden kokema vihapuhe sukupuolittuneena poliittisena väkivaltana. [Saresma Sukupuolentutkimus 2020-4.pdf \(jyu.fi\)](#)
- ⁵⁷ Outi Lepola: Koko ajan jännittyneenä: Moniperustainen syrjintä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien kokemana. Oikeusministeriö: Selvityksiä ja ohjeita 51:2018. Sivut 79-80.
- ⁵⁸ Mercedesz Czimbalmos & Shadia Rask Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt ulkomaalaistaustaisessa väestössä Suomessa. Intersektionaalinen analyysi. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 9/2022. [Seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistöt ulkomaalaistaustaisessa väestössä Suomessa \(julkari.fi\)](#) ss.53-56.